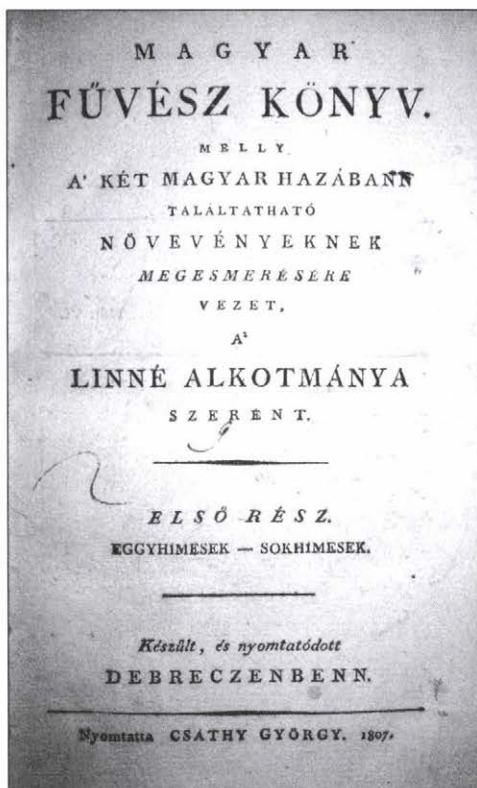

Kisebb közlemények

„Magyar Fűvész Könyv” Gyűjteményünk könyvtárában. A „fűvész-könyv” mint kiadványtípus, a vadon termő és kertekben termesztett növények rendszeres leírását, orvosi hasznát és táplálkozási felhasználhatóságát tartalmazó kéziratos vagy nyomtatott könyv. A fűvész-könyvek bizonyos mértékben tükrözik a korabeli paraszti növényismeretet, másrészt többszörös áttétellel, főúri-nemesi-polgári közvetítéssel hatottak a parasztok általános mezőgazdasági és kertészkedési tudására, valamint a népi gyógyászatra is. Nyelvemlékeinkben a Besztercei (1380 körül) és a Schlägli Szójegyzékekben (1410 körül) található először nagyobb számú gyógynövény neve. Az első magyar nyelvű fűvész-könyv, *Melius Juhász Péter Herbáriumum* német munkák nyomán, de számos magyarországi utalással bővítve 1578-ban jelent meg. 1583-ban adta ki *Beythe István* a magyar orvosi növényeket felsoroló latin-magyar szójegyzékét, amelynek latin részét a Bécsben élő *Clusius*, a kor legnagyobb botanikusa állította össze (*Stirpium nomenclator Pannonicus*). *Szikszai-Fabrics Balázs* 1590-ben kinyomtatott szójegyzéke, amely értékes botanikai részt tartalmaz, a fűvész-könyvek szempontjából kisebb jelentőségű. 1595-ben *Füveskönyv* címen kevés változtatással, némi bővítéssel *Beythe András* ismét kiadta *Melius Herbáriumát*. Bécsben 1664-ben Jelent meg *Lippai János Posoni kert* c. könyve, amely fűvészeti tartalma mellett elsősorban kertészeti szakkönyv és másfél száz évig hatással volt a magyarországi virág-, gyümölcs- és zöldségkertészetre. Lippai munkája korának európai színvonalán állt. Jelentőségében és értékében messze elmarad tőle az erdélyi *Nadányi János* 1669-ben kiadott könyve, a *Kerti dolgoknak leírása*, mely egy száz évvel korábbi francia munka fordítás-átdolgozása. A XVIII. sz. második felében igen élénk botanikai munkálkodás indult meg Európa-szerte és Magyarországon is. A sort hazánkban Debrecen városi főorvosának, *Csapó Józsefnek* a munkája nyitotta meg *Új füves és virágos magyar kert* címmel (megjelent 1775-ben Pozsonyban és 1794-ben, Pesten). *Földi János* (1755–1801), *Molnár János* (1728–1804) és *Benkő József* (1740–1814) elsősorban a növények elnevezésében működtek, új neveket alkottak és sok korabeli népi nevet megőriztek, irodalmivá tettek. Benkőnek köszönhető Linné rendszerének magyar nyelvű ismertetése, s a növényeket először ő jelölte nálunk kettős névvel. Igen sok értékes adatot őrzött meg a korabeli polgári-paraszti növényismeretből

Veszelszki Antal fűvészkönyve, *A növény planták országából való...* (1798). Ebben az időben már dolgozott *Kitaibel Pál* (1757–1817), a magyar tudományos botanika megteremtője, a Kárpát-medence flórájának első nagy felfedezője, leírója és ismertetője. 1807-ben pedig megjelent az utolsó jelentős magyarországi fűvészkönyv, *Diószegi Sámuel* református lelkész és sógora¹, *Fazekas Mihály* (a „Lúdas Matyi” szerzője) műve, a *Magyar Fűvész Könyv*. Linné rendszerét vették alapul és a népszerűsítés igényét a tudomány szempontjával igyekeztek összeegyeztetni. Sikerült is fölkelteni az érdeklődést a magyarországi növényvilág iránt, a kötet hatása a reformkorban igen nagy volt.²

A szerzők rövid idő alatt készültek el az akkori magyar tudományos élet egyik legjelentősebb művével. A felsorolt 669 növénynevezés között 350 újonnan felfedezett van, melyek használata ma is közkeletű. A növény részeire, tagjaira és azok sajátosságaira vonatkozó műszókkal megalkották a növények magyar tudományos mesterszó-gyűjteményét. Az idegen eredetű elnevezéseket csökkentették, magyaros hangzásúvá tették vagy lefordították, néhány esetben a hagyományos, népi elnevezést fogadták el véglegesnek. A tudományos növénytan ma is jórészt a *Fűvészkönyv* névanyagát használja. Négyezer magyarországi növényt írtak le áttekinthető rendszerben tömören, jó magyarsággal, ami a felvilágosodás korában korszakalkotónak minősült. Legfőbb érdemük tehát a magyar növénytan nyelvének megteremtése volt.

¹ Fazekas Mihály nővére, Fazekas Mária, Diószegi felesége volt, Fazekas pedig Weszprémi István híres debreceni orvos egyik leányát vette nőül.

² V.ö.: RAPAICS Raymund: *A magyarság virágai*. Bp., 1932. és GOMBOCZ Endre: *A magyar botanika története*. Bp., 1936.

A Gyűjteményünk könyvtárában található példány azért érdekes, mert a kötet elé fűzött üres íven terjedelmes ajánlás olvasható attól a személytől, aki a könyvet a kollégiumi könyvtárnak ajándékozta. Ez a személy pedig nem más, mint *Zsoldos János* (Köveskál, 1767–Pápa, 1832), Veszprém vármegye főorvosa, író. Zsoldos Sopronban és Debrecenben tanult, majd 1790–1792-ben Halason volt tanító. 1792-ben a jénai egyetemre utazott orvostudományt hallgatni. 1794-ben Bécsben folytatta tanulmányait, itt is avatták doktorrá 1795. decemberében. 1796-tól Pápán orvos, 1798-tól Veszprém vármegye orvosa, 1823-tól haláláig főorvosa. 1798-ban a jénai Mineralógiai Társaság levelező tagja, 1830-ban a pesti egyetem orvosi fakultása választotta tagjai közé. Tudásának és tekintélyének köszönhető, hogy protestáns létére 1801-ben elnyerte a pápai irgalmasrendi kórház főorvosi tisztét³.

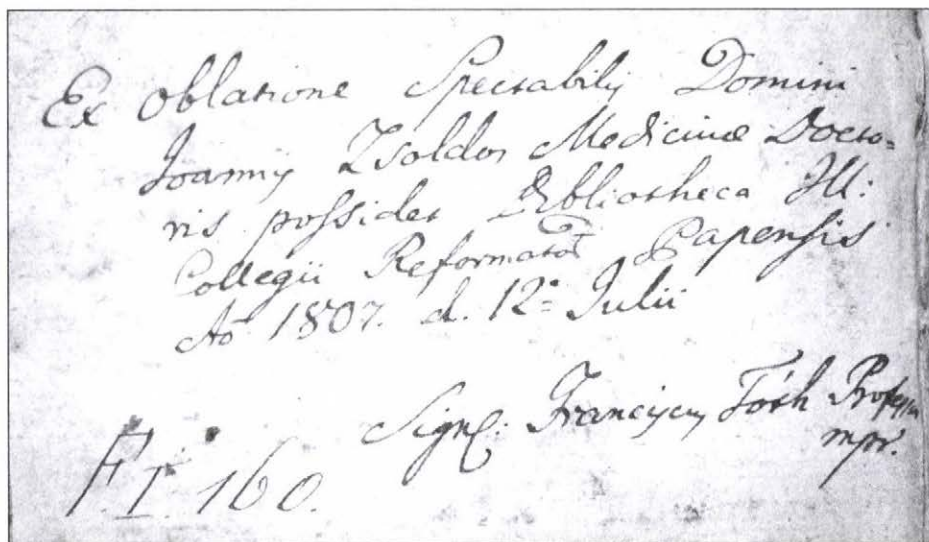
Az 1807-ben megjelent Diószegi–Fazekas féle füvészkönyv egy példányát még ugyanazon év júliusában a pápai kollégiumi könyvtárnak adományozta, mert tudomására jutott, hogy a diákok egy csoportja magánúton és csupán egyéni érdeklődésből a növények tanulmányozásába kezdett. A neves doktort ez a hozzáállás föllekesítette és hét bekezdésnyi ajánlással hívta fel a tanulók figyelmét a Diószegi–Fazekas féle füvészkönyv értékeire. Az ajánlékozásra 1807. július 12-én került sor, az állománybavételt *Tóth Ferenc* professzor végezte. A kötet adatait és Zsoldos János bejegyzését alább közöljük:

A kötet könyvészeti leírása: [Diószegi Sámuel – Fazekas Mihály:] MAGYAR FÜVÉSZ KÖNYV, MELLY A' KÉT MAGYAR HAZÁBANN TALÁLTATHATÓ NÖVEVÉNYEKNEK MEGESMERÉSÉRE VEZET, A' LINNÉ ALKOTMÁNYA SZERÉNT. Készült és nyomtatódott Debreczenbenn. Nyomatta Csáthy György. 1807.

(*Mai jelzete könyvtárunkban:* F I. 160. *Régi jelzete a hátsó előzéken Tóth Ferenc kézírásával:* B VII. 24.)

³ Munkái: 1. *Asszony-orvos*. (Nőgyógyászati szakmunka) Győr, 1802. — 2. *Dietetika vagy az egészséget fenntartó és a betegségtől tartóztató rendszabályok*. Győr, 1814. (2. kiad.: Pest, 1818). — 3. *Historia corticis Rhus Cotini cum observationibus clinicis praemio coronatis*. („A csereszömörce kérgének története”) Győr, 1815. — 4. *Egység regulái, versekbe foglalva* (versekbe foglalta öccse, Zsoldos Jakab református prédikátor). Győr, 1817. — 5. *A frantziák Pápán vagyis a Pápai 1809–1810. Esztendőbeli Polgári Ispotályok leírása*. = Tudományos Gyűjtemény 1817/XI. — 6. *Az egészség fenntartásáról való rendszabások. Az oskolások számára versekbe foglalva Fodor Gerson*. Sárospatak, 1818. — 7. *Constituta rei sanitatis in Hungaria partibusque adnexis*. Tom. I. ab anno 1656–1818. Győr, 1819. (Ez volt az első magyar egészségügyi jogszabálygyűjtemény). — 8. *A choléráról*. Győr, 1831. Vö.: MEZEI Zsolt: Az 1831. évi kolerajárvány története Pápán. Pápa, 2001. (A Pápai Művelődéstörténeti Társaság kiadványai 13.) Munkásságáról: MÉSZÁROS NÉ VARGA Mária: Zsoldos János (1767–1832) Veszprém megye első tisztiorvosa. = Orvostörténeti Közlemények, 80. (1976) 24–47.

Possessori bejegyzés: „Ex oblatione Spectabili Domini Joannis Zsoldos Medicinae Doctoris possidet Bibliotheca Ill. Collegii Reformat. Papensis Ao. 1807. d. 12^a Julii. Sign. Franciscus Tóth Professor mpr.”

Zsoldos János ajánlása a kötet elé fűzött üres ív lapjaira írva:

Örömmel érvénn, hogy régi javaslatom utánn a Pápai Ref. Collegiumban némelly Ifjak privatim a Fűvésztudománt tanulni kezdettek: azért is ezenn magyarul a maga nemében leg első fűvesz könyvvel a Bibliothecat meg ajándékozni kívántam.

Serkentse az Ifjakat ezenn tudománnak tanulására annak szépsége, haszna és az esméretet hirtelen gazdagítása.

Egy utazó lelkésznek, országokonn keresztül menvénn szép tudni, micsoda országokonn ment keresztül; szebb ha a Városokat és falukat is tudja; ha pedig az erdőket, fákat és füveket is esméri, mellyeken járt, annál szebb és tökéletesebb az esmérete.

Serkentse az Ifjakat a füvek kisebb vagy nagy gradusban valo esméretének minden élet nemére ki terjedő haszna is. El halgatom a fűvesz tudomány esméretéből vett hasznaikat a tudományos embereknek, a kiknek vagy azonn is fundalodik tudományok, vagy tudományokat az is öregbitti, és ezeket a magok ki választott tudományoknak tökéletesítésére élesitti, mint szintén a Mathesis Algebra és más egyéb oskolai tudományok, a mellyekhez ambár madzaggal immediate nincsen is a haszon hozzá kötve, még is idővel ki ki az azoknak meg tanulásával ki pallérozott eszének masutt is nagy hasznát fogja venni.

Több classisu embereket nem említtek a leg alább valóknál, tudniillik a pásztorok és a gazok között fetregő leg szegényebb sorsuaknál, a kik ha körülállásaikhoz képest leg alább csak a leg veszedelmesebb füveket esmernék, nem dögléneek sokszor, csak az én tapasztalásom szerint is, csak ezen a környékenn is, a mérges füvektől annyi marhák és sokszor a szegény embereknek küszöbjeik előtt nem hullának el magzatjaik. Továbbá:

Minden embernek az esmérete az érzés által kezdődik, nevededik, tökéletesedik; a látás leg bővebben ki terjedő érzés; mit látunk pedig többet növevényeknél? Ezek előtt dugjuk-é bé hát szemeinket, és ezeket nem kívánjuk-e meg esmerni, a mellyek fáradságokkal éltetésünkre vagy meg fullasztásunkra, szagaikkal éllesztésünkre vagy kábításunkra, külömb külömb színeikkel gyönyörködtetésünkre, gyümölcseikkel, leveleikkel, száraikkal vagy gyökereikkel tápláltatásunkra vagy meg ölettetésünkre 's más egyéb sokféle hasznunkra vagy kárunkra szolgálhatnak?

Ezenn okból dicsérem az Ifjaknak privata indíttásokat és ohajtom, hogy valahára közönségesen is vétettessen be taníttatás végett ezenn leg első és leg közönségesebb nagy hasznu tudomány. Pápánn Julius 12 kénn 1807.

Zsoldos János msk.

Orv. Dr.

KÖZLI: MEZEI ZSOLT

